

OLASZ JÖVEVÉNYSZAVAINAK KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

DORÓ GÉZÁNÉ

A magyar nyelv olasz jövevényszavainak tanulmányozása régre nyúlik vissza.

Már LAURENTIUS TOPPELTINUS, XVII. századi erdélyi tudós megemlíti, hogy a magyar nyelvben vannak olasz eredetű szavak is, de egybevetéseket nem közöl (*Origines et occasus Transylvanorum*, Luguduni 1667).

OTROKOCSI FÓRIS FERENC „*Origines Hungaricae*” című 1693-as munkájában közöl merész olasz—magyar megfeleléseket. Az első tudós, aki két konkrét szavunkat helyesen ítélte olasz eredetűnek, MOLNÁR JÁNOS apát volt. „A régi jeles épületekről kilentz könyvei”-ben (Nagyszombat 1760) ez olvasható: „A’ *Piatzot*, vagy a’ mint másutt mondják a’ *Piartzot*, tsak olasz nyelven tudjuk mi is nevezni: a’ guzsalyt nem de nem *rokkának* is mondjuk? ’s e’ pedig tiszta olasz szózat” (176. old.) Ez, a szakemberek előtt sokáig ismeretlen megjegyzés lehetett a kiindulópontja BENKŐ JÓZSEF olasz jövevényszavainkra irányuló kutatásainak is. BENKŐ a magyar nyelv olasz jövevényszavaival először történeti főművében, az 1778-ban megjelent „*Transsilvania*”-ban foglalkozott. Ebben a műben egyetlen olasz elem, a *rokka* szerepel. BENKŐ 1791-ben „A magyar és török nyelv mely keveset egyezzen” címmel összegezte több évtizedes munkájának eredményeit. A nyomdára előkészített, de kiadatlanul maradt kéziratot művet (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár), mely elsősorban lexikai elemzés a történeti háttér mély tanulmányozásával, a magyar nyelv olasz jövevényszavai első rendszerezésének tekinthetjük. Utal hazánknak Olaszországgal, nevezetesen Velencével folytatott kereskedelmi kapcsolataira, mint fontos tényezőre az olasz szavak átvétele szempontjából; „Bizonyos az, hogy a’ Magyar Nemzetnek váfárlásai ez előtt leginkább Velentzétől és Olafz Orfzagtól függötenek: Úgy vélekedem azért, hogy még a’ Vásárlások helyének nevéit is, t. i. a’ *Piatzot* onnan vette Nemzetünk, mivel Olafzul is *Piatztza* (irattatik, *Piazza*) annak neve.” Egyeztetéseinek egy része mai állásfoglalásunk szerint is igaz; így a *bokály*, *lándzsa*, *mandula*, *pálya*, *piac*, *számár*, *táska*. Néhány szava a TESz. szerint esetleg lehet olasz eredetű is, mint pl. a *dárda*. Néhány egyeztetése elfogadhatatlan. BENKŐNÉL, szinte akaratlanul, felmerül már a közvetítő nyelv kérdése is. A francia jövevényszavaink felsorolása után ezt írja: „Többeket is lehetne eléhordani, melyekből sokakat a’ Francia vett a’ deák és más nyelvekből: töle pedig a’ Német, és mi többnyire ettől, mint szomszéd-tól, inkább, hogy sem magától a’ Francziától.” (46) Ezt az elképzelését érvényesíti *kártya* szavunknál is; bár a latin jövevényszavak között szerepelteti, helyesen rámutat az olasz nyelv közvetítő szerepére: „*Kártya*, melyel játszódnak, a’ *Charta*, deák szóból; noha mit vettük a’ szót a’ Velencei Olaszoktól, ezen játéknak találójától” (61—2).* Az 1795-ös „*Debreceni Grammatika*” is említ közös olasz—magyar szavakat.

* ÉDER ZOLTÁN: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság.

GYARMATI SÁMUEL az 1816-os „Vocabularium”-ában sok olasz szót vet össze magyarokkal. „...járkáltunk a németek, franciák és olaszok közé, kik apránként maguk is közénk szívárogtak. Ezekről tanultuk a módit és mindazokat az új lukszusra tartozó dolgokat, melyekre azelőtt semmi szükségünk sem volt, valamint a mestersegekre és tudományokra tartozó számtalan szót: *materia, tafota, ... kanavász, ... gránát, stb.*” (Vocabularium in quo plurima Hungaricus vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit S. Gy. Bécs, 1816).

SÁNDOR ISTVÁN 1808-ban a „Sokféle” című művében sorol olasz eredetű szavakat.

LESCHKA ISTVÁN 1825-ben „Elenchus vocabulorum Europaeorum” (Buda) című munkájában közöl elfogadható egyezéseket.

DANKOVSKY GERGELY a „Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum”-ban (1833) szintén hoz olasz eredetű szavakat, szám szerint 268-at, de csupán külső hangzás alapján egyeztet, így hanyatlást jelent LESCHKÁHOZ képest.

KUNOSS ENDRE 1835-ben a „Gyalulat” című idegenszó-gyűjteményben sorol fel több olasz szót.

A CZUCZOR—FOGARASI féle „Magyar Nyelv Szótára” (1862—74) is közöl olasz szóegyezéseket.

Ezek, a kérdéssel elsőként foglalkozó nyelvészek, bár sok hibás, téves egyeztetést közölnek, néhány szónál valóban a helyes, ma is elfogadott olasz eredetre mutatnak rá.

A kérdéssel behatóan, részletesen, elsőként KÖRÖSI SÁNDOR foglalkozott. A „Nyelvőr” 1884—87-i évfolyamaiban rendszeresen ír olasz eredetű szavainkról—majd eredményeit összefoglalva is közzé adja „A magyar nyelvbeli olasz elemek”, című tanulmányában (a fiumei m. kir. áll. főgimnázium 1891—92. évi értesítője magyar és olasz nyelven).

A múlt században KÖRÖSI után még SCHUCHARDT HUGÓ és SZARVAS GÁBOR közöltek olasz—magyar szóegyezéseket a „Nyelvőr” számaiban.

A magyar nyelv szótörténeti kutatásainak állomásait a kezdettől a századfordulóig HALÁSZ IGNÁCZ: A magyar szófejtés és történeti fejlődése c. tanulmánya foglalja össze 1903-ban (NyelvtudKözl. 33: 1—44; 139—163).

Századunkban a felszabadulásig SIMONYI ZSIGMOND, GOMBOCZ ZOLTÁN, MELICH JÁNOS, BEKE ÖDÖN, MOÓR ELEMÉR, HORGER ANTAL, GÁLDI LÁSZLÓ, LAZICZIUS GYULA és BÁRCZI GÉZA foglalkoztak egyes részletkérdésekkel különböző helyeken, folyóiratokban, tanulmányokban.

A „Magyar Etymologiai Szótár” megjelent füzetei elsősorban MELICH kutatásai alapján foglalkoznak olasz eredetű szavainkkal. BALASSA JÓZSEF a „Magyar Nyelv Szótára”-ban (1940) sok szavunkat származtatja az olaszból, de egyeztetései nem mindig megbízhatóak.

BÁRCZI GÉZA „Szófejtő Szótár”-a (1941) nem törekszik ugyan teljességre, de amit olasz jövevényszavainkról mond, sokban megfelel mai tudásunknak.

E felsorolt kutatások szintézisét adja KARINTHY FERENC doktori értekezése, mely „Olasz jövevényszavaink” címmel jelent meg 1947-ben (MNyTK. 73. sz.). A tanulmány csoportosítja az addigi eredményeket, s alapot ad a további kutatásokhoz.

KARINTHY értekezéséhez 1948-ban TAMÁS LAJOS és GÁLDI LÁSZLÓ fűztek megjegyzéseket (Nyr. 72: 139 illetve EPhKözl. 71: 127—8), 1949-ben pedig CSEFKÓ GYULA (Nyr. 73: 17—9; 73: 81—2). Az utóbbi években öröndetesen fellendültek az olaszból átvett szavakra vonatkozó kutatások, elsősorban BENKŐ LORÁND, FOGARASI MIKLÓS és HADROVICS LÁSZLÓ foglalkoztak behatóan egy-egy részletkérdéssel; BENKŐ: Adalékok a népi mulattatás terminológiájához: FilKözl. 14: 480—98;

bokály: MNy. 52: 450; Két-olasz jövevényszavunkról — istálló, karafa: MNy. 64: 154; Legrégibb olasz jövevényszavaink nyelvi és történeti tanulságai: MNy. 66. 554—68; A pojáca idegen nyelvi előzményeihez: MNy. 67: 73—5; Réflexions sur la terminologie ancienne de la navigation: Sauv. Eml. 15—22; FOGARASI: Fátyol és páttyolat szavaink történetéhez: FilKözl. 8: 98—105; Egy komplex jövevényszó-kutató módszer eredményei és tanulságai: FilKözl. 12: 388—91; Risultati e insegnamenti di un metodo complesso nelle ricerche etimologiche: Annali dell'Istituto Universitario Orientale, Sez. linguistica. Napoli, 1968: 187—205; Újlatin nyelvészeti kutatásaink 25 éve: FilKözl. 16: 303—8; 26 Jahre Romanistik in Ungarn: ALingu. 21: 431—7; kandin: MNy. 53: 197—200; markotányos: MNy. 54: 537—42; HADRÓVICS: Régi olasz jövevényszavaink köréből: NyttudÉrt. 50. sz. 81—114; gálya; bárka, sajka: Pais-Eml. 284—92).

Egy-egy olasz eredetű szavunkról többen is írtak, így: KARDOS TIBOR: tréfa: FilKözl. 1: 111; H. BOTTYÁNFY ÉVA: pattyolat: MNy. 54: 69; IMPLOM JÓZSEF: Olasz jövevényszavainkhoz: MNy. 54: 116; LOVÁNYI GYULA: porcelán: MNy. 66: 93; PAIS DEZSŐ: tréfa: MNy. 69: 86; FODOR ISTVÁN: Universiade — egy új olasz kölcsönzó: Nyr. 90: 96; PROHÁSZKA JÁNOS: marcipán — marcipán — marcifánk: Nyr. 94: 485.

A magyar nyelv olasz jövevényszavai nemcsak a magyar nyelvészeket érdeklik, kutatásukkal olasz nyelvész szakemberek is foglalkoznak; így az olasz nyelvészek nagy mestere CARLO TAGLIAVINI, továbbá GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI, GIANGUIDO MANZELLI.

Az olasz—magyar nyelvészeti kutatások jelentő eredménye volt a Padovában 1976. október 27—29-én rendezett „I. Olasz—magyar nyelvészeti konferencia”. A konferencián mind magyar, mind olasz részről etimológiával foglalkozó jeles szakemberek vettek részt, több előadás hangzott el a magyar nyelv olasz elemeivel kapcsolatban is. Olasz részről GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI szólt hozzá a TESz. által hozott olasz jövevényszavakhoz, majd GIANGUIDO MANZELLI foglalkozott a magyar nyelv keleti eredetű jövevényszavainak esetleges olasz közvetítésével. Előadásukban mindketten hivatkoznak SZIKLAI MÁRIA „Le parole italiane nella lingua ungherese” című kiadatlan diplomadolgozatára, melyet 1942—43-ban CARLO TAGLIAVINI irányításával készített Padovában. (A dolgozat, amely PELLEGRINI szerint nem gyengébb KARINTHY néhány évvel később megjelent tanulmányánál, a Padovai Egyetem Nyelvtudományi Intézetének könyvtárában található gépelt példányban.)

Magyar részről BENKŐ LORÁND, FOGARASI MIKLÓS, ÉDER ZOLTÁN, SZABÓ GYŐZŐ és BENEDEK NÁNDOR tartottak előadást jövevényszavainkról. A konferencia teljes anyaga megjelent nyomtatásban is, a padovai Università degli Studi és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem közös kiadványaként alapított „Giano Pannonio” olasz—magyar kulturális évkönyv első, 1978. évi kötetében.

1978. november 13—17. között Visegrádon újabb „Olasz—magyar nyelvészeti konferencia” volt, de ennek anyaga még nem jelent meg nyomtatásban.

Olasz jövevényszavaink és „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”

Az olasz jövevényszavaink történetére vonatkozó ismereteink kialakításában jelentős szerep jutott a TESz.-nek.

A TESz. három kötetének igen gazdag szókincsanyagából 72 elem bizonyosan olasz származtatása mellett foglal állást a szótár szerkesztősege. Bizonyosan olasz eredetűnek tartjuk nyelvünk azon elemeit, amelyek közvetlenül az olaszból, más köz-

vetítő nyelv segítsége nélkül kerültek a magyarba. Ebből következik, hogy nem tekinthetjük olasz eredetűeknek az olyan szavakat, amelyek — bár nyilvánvalóan az olaszból terjedtek el a többi nyelvbe — a magyarba bizonyíthatóan egy másik nyelven keresztül kerültek. Pl. a *konfetti*, mivel a közvetlenül átadó nyelv a döntő, a magyarban nem olasz, hanem német eredetű. Ugyancsak nem sorolhatjuk olasz jövevényszavaink közé nyelvünk azon nagyszámú elemeit, amelyeknél ugyan még nem bizonyítottan, de felmerülhet más nyelv közvetítő hatása is. Ilyenek pl. a *datolya* (a TESz. megfogalmazása szerint „velencei olasz eredetű, esetleg szerb-horvát közvetítéssel”), a *karnevál* („olasz eredetű; valószínűleg német közvetítéssel is”), stb. Ezek a szavak, legalábbis egyelőre, a nem bizonyosan olasz eredetű jövevényszavak csoportjába kerültek. Ugyanide soroljuk azokat a jövevényelemeket is, amelyek az olasz mellett egy vagy két más nyelvből is magyarázhatók. A nem bizonyosan olasz eredetű jövevényszavaink terjedelmes jegyzékébe a TESz. adatai alapján 246 elemet sorolhatunk.

Bizonyosan közvetlenül az olaszból származtatja a TESz. a következő szavakat (a magyar szó után közlöm a feltehető kiinduló olasz alakokat):

akkordó — alakváltozat az *akkord* címszó alatt — ol. *accordo*: TESz. 1: 116

ária ol. *aria*: TESz. 1: 175

ármádia ol. *armata*; északi ol. *armada*: TESz. 1: 177

bakacsin ol. R. *boccaccino*, *boccascino*: TESz. 1: 221

biankó ol. *bianco*: TESz. 1: 292

bokály ol. *boccale*; ol. N. *bocal*, *bocale*: TESz. 1: 327

bóra ol. *bora*: TESz. 1: 342

bravó ol. *bravo!*: TESz. 1: 367

bravó ol. *bravo*: TESz. 1:367

briganti ol. *brigante*; tb. sz. *briganti*: TESz. 1: 369

cikény ol. *zecchino*; vel. *zechin*: TESz. 1: 433

cókó ol. *zoccolo*; ol. R. *zocco*; vel. *zocolo*, *zoco*: TESz. 1: 454

csémbaló ol. *cembalo*: TESz. 1: 494

dettó ol. *detto*: TESz. 1: 623

digó ol. vel. *digó*, *diga*; ol. ir. *dico*, *dica*: TESz. 1: 633

dózse ol. vel. *dože*; ol. ir. *doge*: TESz. 1: 666

fasiszus/fasiszta ol. *fascismo/fascista*: TESz. 1: 850

fóra ol. N. *fuora*, *fora*; ol. ir. *fuori*: TESz. 1: 950

fregoli ol. *Fregoli* (tulajdonnév): TESz. 1: 975

fúga ol. *fuga*: TESz. 1: 982

füge ol. vel. R. *fighe*; ol. ir. *fico*: TESz. 1: 999

gondola ol. *gondola*: TESz. 1: 1075

grotta ol. *grotta*: TESz. 1: 1099

gúla ol. *guglia*: TESz. 1: 1104

istálló északi ol. N. *štála*, *štállá*; ol. ir. *stalla*: TESz. 2: 241

kapiskál ol. *capisco*: TESz. 2: 359

karafina ol. triesti *carafina*; romagnai *caraféna*; ol. ir. *caraffina*: TESz. 2: 372

kóstál északi ol. N. *coštar*; ir. ol. *costare*: TESz. 2: 587

lándzsa ol. *lancia*; R. N. *lanza*: TESz. 2: 716

madonna ol. *madonna*: TESz. 2: 810

makaróni ol. N. *maccaroni*; giuliai *macaroni*; ir. ol. tb. sz. *maccheroni*: TESz. 2: 824

mandula ol. *mandorla*, *mandola*; N. *mandule*: TESz. 2: 836

maskara ol. *maschera*: TESz. 2: 854

- mazsola ol. *malvasia*; R. *malvagia*; giuliai *malvafia*; trentoi *malvašia*: TESz. 2: 868
- móka ol. friuli tb. sz. *mòche*; padovai *moca*; trentoi *mòca*: TESz. 2: 944
- narancs ol. északkeleti nyelvjárások *narán̄sa*, *narán̄s*, *narants*; friuli *naranz*; ol. ir. *arancio*: TESz. 2: 999
- pajzs ol. R. *pavese*: TESz. 3: 61
- pálya ol. *palio*: TESz. 3: 76
- parmezán ol. parmai *parmsàn*; giuliai *parmesan*; vel. *parmesàn*: TESz. 3: 111
- part ol. *porto*; északi N. *port*: TESz. 3: 113
- paszomány ol. vel. *passamàn*; ir. ol. *passamano*: TESz. 3: 120
- piac ol. *piazza*; É. *piazza*: TESz. 3: 180
- pinnáta ‚sütőforma’ (elavult) ol. *pignatta*; N. *pignata*: TESz. 3: 199
- pinyol ‚egy fajta édes vörösbör’ (elavult) ol. N. *pignol*, *pignòla*, *pignolo*: TESz. 3: 200
- polenta ol. *polenta*: TESz. 3: 242
- pomáda, pomáta — korábbi alakváltozatok a *pomádé* címszó alatt — ol. *pomata*, *pomad*, *pomada*: TESz. 3: 247
- pomagránát ‚gránátalma’ (rég. nyelvi szó) ol. *pomogranatò*; bresciai *pom granat*: TESz. 3: 248
- remete ol. R. *remita*, *remit*, *eremite*; ir. ol. *eremita*: TESz. 3: 376
- rév ol. vel. *rive*; ferrarai *riva*: TESz. 3: 401
- rima — nyelvújításkori alakváltozat a *rim* címszó alatt — ol. *rima*: TESz. 3: 417
- rivalda ol. *ribalta*: TESz. 3: 424
- rizsma ‚papírmérték’ ol. mantovai *rišma*; bolognai *risma*: TESz. 3: 426
- rondo² ‚zenei tétel’ ol. *rondo*: TESz. 3: 442
- sája ‚egy fajta gyapjúszövet’ (elavult szó) ol. parmai *saja*; modenai *sàia*; ir. ol. *saià*: TESz. 3: 471
- sajéta ‚egy fajta finom gyapjúszövet’ (elavult szó) ol. *saietta*: TESz. 3: 472
- saláta ol. N. (északi) *salàta*, *šalàtá*, *sayàta*: TESz. 3: 479
- spagetti ol. *spaghetti*: TESz. 3: 584
- spanyol ol. giuliai, trieszti *spagnuol*; ir. ol. *spagnolo*: TESz. 3: 584
- spárga¹ ‚növény’ ol. R. *spargo*; vel. *sparego*; friuli *sparg*: TESz. 3: 585
- spárga² ‚madzag’ — és átvettünk egy későbbi spágó változatot is. — ol. N. *špàgo*; ir. ol. *spago*: TESz. 3: 586
- strucc ol. friuli *strùz*; ferrarai *strùzz*; parmai *struzz*; ir. ol. *struzzo*: TESz. 3: 607
- szála ‚terem’ (elavult szó) ol. *sala*: TESz. 3: 656
- szamár ol. N. *šomār*, *šomār*, *sumār*; *šumār*; ir. ol. *somaro*: TESz. 3: 668
- szerecsen ol. *saraceno*, *saracino*; N. *saresin*, *sarisin*, stb.: TESz. 3: 733
- tálca ol. *tazza*: TESz. 3: 828
- talián ol. N. *talián*, *talian*: TESz. 3: 829
- tányér északi N. ol. *taer*, *tayér*, *taler*, *taera*, stb.: TESz. 3: 842
- tarcolán ‚egy fajta selyem’ (elavult szó) ol. R. *terzanella*: TESz. 3: 851
- táska ol. *tasca*: TESz. 3: 863
- torta ol. *torta*: TESz. 949
- torzsa ol. *torso*: TESz. 3: 950
- trombita ol. *trombetta*; É. *trombéta*: TESz. 3: 990

A nem bizonyos olasz eredetű jövevényszavaink jegyzékébe a TESz. adatai alapján 246 további tanulmányozást kívánó szót gyűjtöttünk, melyeknél szóba jöhet az olasz származás, de ez még nem kellően bizonyított, vagy felvetődik valamely más nyelv közvetítő szerepe, vagy éppen az olasz mellett más nyelvből is próbálják magyarázni. Ezek a következők: *akrobata, ákovita, alabárd, ánizs, antenna, articsóka, áspa, bagatella, bajonetta, baldachin, balerina, banda, bandita, barakk, bazsalikom, bárka, bátya, basszus, bicsak, bolt², bombarda, bombardon, bordély, börszöny, burgonya, buzerál, cement, csemete, csentéz, csimasz, csokoládé, csonka, damaszt, csúf, dárda, datolya, dézsma, diva, dráma, duett, dukát, duó, dús, ében, egres, esperes, falkony, fanfár, fasina, fátyol, forint, fosztán, freskó¹, feskő², furfang, futurizmus/futurista, gálya, garaboncia, gavallér/gavalléria, gavar, gettó, golyó, gránáta, grandiózus, groteszk, influenza, interes, kabolgya, kádencia, kagyló, kajüt, káló, kanavász, kandalló, kapitány, káplán, kápri, karamella, karát, karazsia, karfiol, karikatúra/karikaturista, karmazsin, kármin, karnevál, kárpit, kártány, kártya¹, kaszárnya, kaszinó, kassza, katakomba, kaviár, kazamata, kokárda, kókonya, kompánia, kordován, kornéta, korridor, korveit, korzó, kosztüm, kukó, kupola, kuracin, laguna, lancetta, lakka, lampion, láva, lavina, lázsi, limonádé, lira², lottó, lutri/lottéria, maffia, majolika, malária, mankó², marcipán, maróni, medália, mester, mina, minyon, móló, mulya, must, mustár, mustra; muszlin, nadragulya, náva, nettó, novella, oltár, opera, operett, ordináré, osztriga, pagát, paksaméta, palizáta, pandúr, pántofely, papagáj, parádé, paróka, parola, pasztell, patália, patkány, patyolat, pedál, pianinó, pika, pikoló², pilóta¹, pis-kóta, pojáca, porcelán, porcsin, primadonna, pünkösd, rafinál, rakéta, raponc, rása, rassz, ráta, rebarbara, rece, reform, regatta, regruta, ribesz, ribillió, rizottó, rizs, rokka, rokokó, románc, rondella, rozmaring, ruta, sáfrány, sajka, sakk, sakk-matt, sármenta, sirokkó, skála, skarlát, skart, skatulya, skicc, spádé, spanyolviasz, spenót, spikanárd, spion, staféta, stilet, strucc, stukatúr, svadron, szafaládé, szaladia, szalámi, szaltó, szalvéta, szandál, szappan, szardella, szardínia, szenna, szimfónia, szirup, szóda, szoló, szonáta, szonett, szoprán, taberna, tafota, tarifa, tempó, tenor, terjék, tombola, torbacsin, torzó, trafikál, tréfál/tréfa, tropa, tubák, tufa, tulipán, ultimó, umbrella, vanília, velesz, zafir, zsiráf, zsold.*

Jelen vizsgálódásainkat szigorúan a TESz.-re támaszkodva végezzük, azonban a témánk szempontjából figyelembe vehető szavak nem mindegyike található meg új etimológiai szótárunkban. Néhány biztosan vagy feltételezetten olasz eredetűnek tartott szavunk a TESz.-ből való kihagyását többen is szóvá tették. Így pl. PELLEGRINI hiányolja a TESz.-ből (Giano Pannonio 1: 21) a KARINTHY, CSEFKÓ, sőt már KÖRÖSI által is olasz jövevényszavunknak tartott *burcella* és a KARINTHY ÉS CSEFKÓ jegyzékében is szereplő *brókoli* szavainkat.

A TESz. állásfoglalásaihoz, egy-egy szócikkéhez többen fűztek megjegyzéseket. Az I. kötet megjelenése után HADROVICS (MNy. 64: 144—54) megjegyzi, hogy míg a szótár sok esetben igen szigorú kritériumokat alkalmaz, egyes szavak összekapcsolásában a puszta összecsengésre hagyatkozik csak. Ilyen összecsengésre alapított származtatás szerinte a szótárban bizonytalan eredetűnek tartott *burgonya* szó. Bár a szótár óvatosan fogalmaz, de a lat. *Burgundia*, a fr. *Bourgogne*, ol. *Borgogna* földrajzi névvel való összefüggést mégis lehetőnek tartja, pedig egyáltalán nem valószínű, hogy ez a kezdetben csak nagyon szűk területen, Baranyában kimutatható tájszó éppen e földrajzi névvel lenne azonos.

BAKOS FERENC (NytudÉrt. 89. sz. 55) a TESz. egyes műveltségyszavai, pl. a zenei terminusok esetében a XVII—XVIII. században és a XIX. század elején jelentkező szavaknál a közvetlen olasz átvétel lehetőségét szigorúbban ítélné meg. Bár

egyészakolasz nyelvjárások ejtése is elhagyja a szóvégi magánhangzót, BAKOS fel-tételezi, hogy nyelvünk nem közvetlenül, hanem a németben létrejött alakot vette át (pl. *szoprán, tenor*). Ha a szóvégi *ó* a németben is megmarad (pl. *Brutto, Kasino*), akkor a magyarban is jelentkező szó útjára a hangtan nem ad felvilágosítást. Az átadó nyelv megítélésében az eljárásunk csak a szótörténeti adatok szövegkörnyezettel együtt történő gondos mérlegelése és a fogalomköri egybeállítás alapján válhat teljesen egységessé. Az egységes eljárás BAKOS szerint nem mindig sikerült, így „a TESz.-ben a *brutto* német jövevényszóként szerepel és ez valóban meggyőző; de a *netto* olasz eredetű, német közvetítéssel is” (BAKOS).

Láthatjuk, hogy még a TESz. sem jelentheti az olasz jövevényszavak probléma-körének lezárását. „Az etimológiában is, mint minden tudományban — mutatis mutandis — érvényes az a tétel, hogy egy etimológia igen gyakran olyan, érvekkel alátámasztott hipotézis, amely addig marad érvényben, amíg egy másik, akár ellen-kező hipotézis fel nem váltja, mert érvei meggyőzőbbek.” (FOGARASI: NyelvtudÉrt. 89. sz. 94.)

A 246 nem bizonyosan olasz eredetű szavunk is bizonyítja, hogy hangtani, alak-tani, jelentésbeli problémák továbbra is nagy számban várnak megoldásra, s egy egész sor szónál talán soha nem is fogjuk tudni teljes bizonyossággal eldönteni, hogy melyik a közvetlen átadó nyelv. „Meg kell elégednünk azzal, ha dokumentálni vagy valószínűsíteni tudjuk, hogy az átadó nyelv az olasz, vagy legalábbis az is a lehet-séges átadó nyelvek között van. És ez, a jelentkező sok nehézség között, egyáltalán nem kevés.” (BENKŐ: Giano Pannonio 1: 12.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I—III. Bp. 1967—1970—1976.
 BAKOS FERENC: A magyar romanisztika etimológiai problémái: Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. (1976) 51—7.
 BALÁZS JÁNOS: Új etimológiai szótárunk a mérlegen: Magyar Nyelv 73 (1977): 265—79.
 BENKŐ LORÁND: Legrégibb olasz jövevényszavaink nyelvi és történeti tanulságai: Magyar Nyelv 66 (1970): 554—68.
 BENKŐ LORÁND: Su alcuni problemi riguardo alle ricerche dei prestiti italiani nell'ungherese: Giano Pannonio (a padovai Università degli Studi és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem közös olasz nyelvű olasz—magyar kulturális évkönyve, Padova 1978/1: 3—12.
 ÉDER ZOLTÁN: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. Bp., 1978.
 ÉDER ZOLTÁN: Il primo tentativo per la sistemazione dei prestiti italiani in Ungherese: Giano Pannonio 1: 167—76.
 FOGARASI MIKLÓS: Etimológiai észrevételek: Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. (1976) 94—6.
 FOGARASI MIKLÓS: Újlatin nyelvészeti kutatásaink 25 éve: Filológiai Közöny 16 (1970): 303—8.
 HADROVICS LÁSZLÓ: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára: Magyar Nyelv 64 (1968): 144—54.
 HADROVICS LÁSZLÓ: Jövevényszó-vizsgálatok. Régi olasz jövevényszavaink köréből: Nyelvtudományi Értekezések 50. sz. (1965) 81—114.
 HALÁSZ IGNÁCZ: A magyar szófejtés és történeti fejlődése: Nyelvtudományi Közlemények 33 (1903): 1—44; 139—63.
 GYARMATI SÁNDOR: Vocabularium in quo plurima Hungaricus vocibus: consona Variarum linguarum vocabula collegit S. Gy. Bécs, 1816.
 KARINTHY FERENC: Olasz jövevényszavaink: A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 73. sz. (1947).
 KÖRÖSI SÁNDOR: A magyar nyelvbéli olasz elemek (a fiúei m. ki. áll. főgimnázium 1891—92. évi értesítője magyar és olasz nyelven).
 MOLNÁR JÁNOS: A régi jeles épületekről kilentz könyvei. Nagyszombat 1760.
 PAPP LÁSZLÓ: Az új magyar etimológiai szótár: Magyar Nyelv 58 (1972): 397—421.
 PELLEGRINI GIOVAN BATTISTA: Appunti su alcuni italianismi dell'ungherese: Giano Pannonio 1: 13—30.

GESCHICHTE DER FORSCHUNG UNSERER ITALIENISCHEN LEHNWÖRTER

ILONA-DORÓ

Die italienischen Lehnwörter der ungarischen Sprache hat seit drei Jahrhunderten eine ganze Reihe von Linguistengenerationen zu sammeln versucht.

In der Arbeit werden von dem Siebenbürgener Wissenschaftler LAURENTIUS TOPPELTINUS aus dem 17. Jahrhundert an bis zur Gegenwart alle jene Autoren und Werke aufgezählt, die sich mit der Frage beschäftigt haben.

Eine bedeutende Rolle in der Gestaltung unserer heutigen Kenntnisse über die Geschichte der italienischen Lehnwörter ist dem „Geschichtlich-etymologischen Wörterbuch der ungarischen Sprache“ zuteilgeworden. Aufgrund der Daten des Wörterbuches sind 72 Elemente unserer Sprache mit Sicherheit unmittelbar aus dem Italienischen abzuleiten, weitere 246, ein Studium erheischende, Wörter lassen sich dem Verzeichnis der Lehnwörter nicht sicher italienischer Abkunft einordnen.

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ВЕНГЕРСКИХ СЛОВ ИТАЛЬЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

ДОРО ГЕЗАНЭ

Ряд поколений венгерских лингвистов занимались сбором венгерских слов итальянского происхождения.

В работе подвергаются анализу труды и деятельность лингвистов, начиная с трансильванского языковеда XVII века Лаврентия Топпелтина (Laurentius Toppeltinus) до современных языковедов, занимающихся изучением данной проблемы.

В формировании современных знаний о венгерских словах итальянского происхождения значительную роль играет создание «Этимологического словаря современного венгерского языка». Согласно данным словаря, 72 элемента нашего языка непосредственно восходит к итальянским источникам, а 246 элементов ученые причисляют к тем словам итальянского происхождения, этимология которых еще требует дальнейшего изучения.